

مولفه‌های هویتی حاکم بر الگوی مطلوب زن

در دیدگاه امام خمینی (ره)

ملیحه حاجی حسن^۱، مهدی نادری^۲

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۲/۳۰ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۴/۳۰

چکیده: امروزه مدرنیته و مدافعان حقوق زنان، بیشتر به مولفه جنسیت زن می‌پردازند و ذیل شعار برابری و آزادی زن، هویت ابزاری برای زنان در چرخه فعالیت اقتصادی، اجتماعی، سیاسی،... در نظر می‌گیرند. مسئله هویت زنان ایرانی و نظرات پیرامون آن نیز همواره شاهد فراز و فرودهایی بوده و حتی در دهه‌های اخیر نیز تحولات شگرف در این حوزه به وجود آمده است. در بین نگاه‌های مختلف و متضاد که نسبت به مولفه‌های هویتی زن وجود دارد، دیدگاه و راهبرد فکری امام خمینی (ره)، نگاه همه‌جانبه و دقیق‌تر به هویت زن است. جامعه نوین زنان در دیدگاه امام خمینی (ره)، توان بازاندیشی دارد. یعنی، مولفه‌های هویت زن را می‌توان مورد باز اندیشی قرار داد و دگرگونش کرد و حتی به شکل رفتار، قالب‌ریزی نمود. موضوع «مولفه‌های هویتی زن» از منظر رهبر کبیر انقلاب، مهم‌ترین بُعد هویت‌بخشی زنان به‌شمار می‌آید. به تعبیر دیگر، الگوی «زن انقلابی» در امتداد همان نگرش نظام‌ساز اسلامی امام (ره) است که از غلبه‌ی مولفه‌های هویت شیطانی ممانعت می‌کند (مسئله). ایشان معتقد بودند، که نهضت اسلامی ایران به برکت اسلام توانست چنان تحول عظیمی در جایگاه و هویت زن خصوصاً در مولفه‌های هویتی زن انقلابی به‌وجود آورده و محرومیت زنان در عرصه‌های فرهنگی، علمی،... که ناشی از توطئه دشمنان و برداشت خرافاتی از احکام و قرآن بوده است را از بین ببرد (فرضیه). نظر به اهمیت این موضوع، این رساله از روش تحلیل مضمون شبکه‌ای با بهره‌گرفتن از نرم افزار رایانه‌ای (MAXQDA) (روش)، درصدد پاسخ به این پرسش است که: «مولفه‌های هویتی حاکم بر الگوی مطلوب زن در دیدگاه امام خمینی (ره) چیست؟» (سوال). این مقاله می‌کوشد به تبیین مولفه‌های هویتی زنان در اندیشه امام خمینی (ره) به عنوان یک رکن مهم جامعه بپردازد (هدف). یافته‌های پژوهش حکایت از آن دارد که در اندیشه امام خمینی (ره) مولفه‌های هویتی ابعاد پیشی، گرایش و رفتاری را در بر می‌گیرد. ایشان بر مبنای اسلام، ضمن تأکید بر نظریه برخورداری هویت زن از کرامت و حقوق انسانی، الگوی مطلوب زن را در زنان شایسته تاریخی مانند: حضرت زهرا (س) و حضرت زینب (س) مطرح می‌کنند. (یافته).

واژگان اصلی: رهبر انقلاب، هویت زنان، زن انقلابی، الگو، مولفه‌های هویتی.

۱. دانشجوی دکتری مطالعات سیاسی انقلاب اسلامی دانشگاه شاهد. malihehajihasan@gmail.com

۲. دانشیار گروه علوم سیاسی دانشگاه شاهد. mahdinadneri35@gmail.com

امروزه، مدرنیته و مدافعان حقوق زنان، بیشتر به جنسیت زن می‌پردازند و ذیل شعار برابری و آزادی زن، هویت ابزاری برای زنان در چرخه فعالیت اقتصادی، اشتغال، اجتماعی، سیاسی... در نظر می‌گیرند، که هویت زن با ارائه الگوی مادی گرایی آنان کم‌رنگ شده و نیز زنان هرچه بیشتر از ساختار اصلی هویت خویش جدا شده‌اند. مسئله هویت زنان و موقعیت آنان در ایران نیز همواره فراز و فرودهایی داشته و حتی در دهه‌های اخیر نیز تحولات شگرف در حوزه زنان به وجود آمده است. در تکاپوی جوامع جهانی، هویت‌شناسی جدیدتر از گذشته مطرح می‌شود و در شناسایی عناصر و مولفه‌های هویتی خود بیشتر شده است، به طوری که برخی با در اختیار گرفتن رسانه‌های جمعی و ارتباطی در صدد توسعه این عناصر بر جوامع ضعیف‌تر هستند. زمانی که به صحنه تغییرات و تفکرات جامعه عظیم زنان ایرانی نگاه علمی می‌شود به خوبی شاهد آن هستیم که هویت و جایگاه زنان قبل و بعد از انقلاب دارای تفاوت و تغییرات گسترده و اساسی در تمام عرصه‌های سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی می‌باشد. (آل‌غفور، ۱۳۸۷: ۳) لذا شناخت جایگاه و هویت زنان در اندیشه دانشمندان و همچنین مولفه‌های هویتی زنان در عرصه‌های سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی به صورت فردی - اجتماعی در بین صاحبان اندیشه حائز اهمیت می‌باشد.

در بین نگاه‌های مختلف و متضاد که نسبت به هویتی زن وجود دارد، دیدگاه و راهبرد فکری امام خمینی(ره)، نگاه همه‌جانبه و دقیق‌تر به هویت زن است. جامعه نوین زنان در دیدگاه امام خمینی(ره)، توان بازاندیشی دارد. یعنی، مولفه‌های هویت زن را می‌توان مورد بازاندیشی قرار داد و دگرگونش کرد و حتی به شکل رفتار، قالب‌ریزی نمود. موضوع «مولفه‌های هویتی زن» از منظر رهبر کبیر انقلاب، مهم‌ترین بُعد هویت‌بخشی زنان به‌شمار می‌آید. به تعبیر دیگر، الگوی «زن انقلابی» در امتداد همان نگرش نظام‌ساز اسلامی امام(ره) است که از غلبه‌ی مولفه‌های هویت شیطنانی ممانعت می‌کند. ایشان بر مبنای اسلام، هر دو جنس مرد و زن را دارای حق حیات و بهره‌مند هر دو جنس از عقل بر شمرده و ضمن تأکید بر نظریه برخورداری هویت زن از کرامت و حقوق انسانی، بر حفظ فعالیت زنان در ابعاد اجتماعی، اقتصادی، سیاسی بر اساس

الگوی سازی مطلوب زنان شایسته تاریخ مانند: حضرت زهرا (س) و حضرت زینب (س) مطرح می کنند.

قبل از انقلاب اسلامی، در ادامه اصلاحات مدیریتی سیاسی - اجتماعی پهلوی و تبلیغ تمدن بزرگ ایرانی، جنبش‌های زنان در جامعه ایرانی باعث تشکیل «سازمان زنان ایران» شد. یکی از محقق می گوید: «متمركزسازی انجمن‌های زنان ابتدا از طریق شورای همکاری جمعیت بانوان و بعد از طریق شورای عالی جمعیت زنان ایران، روشی برای بسیج گروه‌های زنان به‌منظور عمل مشترک بود. سازمان‌های جدید صرفاً ویتترین سیاست‌های دولت بودند. بدین ترتیب تمام فعالیت‌های سیاسی و اجتماعی زنان تحت کنترل کامل دولت قرار گرفت. زمانی که این همگرایی و کنترل در فعالیت‌های زنان به میزان قابل قبول رسید، مسئله حق رأی زنان از طرف شاه مطرح شد.» (ساناریان، ۱۳۸۴: ۵۷) در این راستا، گفتمان پهلوی دوم، در پی ایجاد فضای مدرن غربی سعی داشت به‌وسیله شبکه‌های ارتباطی و فرهنگی، الگویی جدید برای زن ایرانی ترسیم کند و آینده جامعه زنان را به‌سوی هویت «زن مدرن» سوق دهد. همچنین پهلوی دوم، هویت زن مدرن را در عرصه‌های خانوادگی، اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی بالاحص پس از دهه ۱۳۴۰ در حوزه گوناگون سیاستگذاری کرده بود. (کوثری و تفرشی، ۱۳۹۶: ۱۷۱-۱۶۹).

با پیروزی انقلاب اسلامی، امام خمینی (ره) با الگوسازی حضرت زهرا (س) در تمام عرصه‌های فردی و اجتماعی، توانست به طراحی ایدال هویت زن در گفتمان انقلاب اسلامی بپردازد. در نظر ایشان، تمام نسخه انسانیت و حقیقت زن در تمام ابعاد، در وجود شخصیت بانوی عصمت خانم فاطمه زهرا (س) قابل تصور می‌باشد (امام، ۱۳۹۰: ۲۰-۱۵). ایشان معتقد بودند که نهضت اسلامی ایران به برکت اسلام، توانست چنان تحول عظیمی در جایگاه و هویت زن خصوصاً در هویت سیاسی و اجتماعی آنان به‌وجود آورده است و محرومیت زنان در تمام عرصه‌های فرهنگی، علمی، سیاسی و خانوادگی که ناشی از توطئه دشمنان و برداشت خرافاتی از احکام قرآن بوده است را از بین برد. (امام، ۱۳۹۰: ۱۶۸-۱۶۰).

نظر به اهمیت این موضوع، این تحقیق از روش تحلیل مضمون شبکه ای با بهره گرفتن از نرم افزار رایانه ای (MAXQDA)، درصدد پاسخ به این پرسش است که: «مولفه‌های هویتی حاکم بر الگوی مطلوب زن در دیدگاه امام خمینی (ره) چیست؟»

۱. مفهوم شناسی

۱-۱. زن انقلابی؛ درمنطق رهبران انقلاب اسلامی «زن انقلابی» یعنی زنی محجبه، عفیف، شریف که در اوج احساس و لطف با روح جهاد و شهادت و مقاومت میدان انسانیت را با شجاعت و اخلاص و فداکاری خود فتح کرده است. زن انقلابی می‌تواند سنگر خانواده را در ساحت خانه سالم و متعادل و پاکیزه حفظ کرده و در عرصه سیاسی و اجتماعی نیز سنگرسازی‌های جدید کند. در پیشرفت تمدنی، مسیر را ادامه دهد و فتوحات بزرگ رابه ارمغان آورد. در ساحت جهانی با جهاد امر به معروف و نهی از منکر و جهاد اجتماعی بنیست‌های بزرگ را درهم بشکنند. (خامنه‌ای، ۱۳۹۱/۱۲/۱۶، پیام به کنگره هفت هزار زن شهید)

درمیان رهبران سیاسی و فکری جهانی، امام خمینی (ره) معتقد است، زنان انقلابی سبب تقویت روحیه و انگیزه انقلابی مردان شدند. «این پیروزی را ما از بانوان داریم قبل از اینکه از مردها داشته باشیم. بانوان محترم ما در صف جلو واقع بودند. بانوان عزیز ما اسباب این شدند که مردها هم جرأت و شجاعت پیدا کنند. ما مرهون زحمات شما خانمها هستیم.» (امام، ج ۷، ۶) ایشان زنان را پیشگامان انقلاب معرفی می‌کند. «مردها به تبع زن‌ها در خیابانها می ریختند. تشویق می کردند زن‌ها مردان را. خودشان در صفهای جلو بودند.» (امام، ج ۷، ۳۳۹)

۱-۲. هویت؛ مفهومی است که همواره دو وجه را در خود دارد: وجه نخست، شباهت گروه یا افرادی که مانند یکدیگرند و خود را در شباهت‌ها تعریف می‌کنند؛ وجه دوم، تمایز است که این گروه یا افراد، خود را متمایز از دیگری تعریف می‌کنند. هویت اغلب در سطوح مختلف فردی تا اجتماعی صورت بندی می‌شود. هویت، یکی از مهمترین مسائل جوامع می‌باشد. بی‌گمان، می‌توان گفت که هویت از نیازهای روانی انسان و پیش‌نیاز هرگونه زندگی جمعی است. هویت، چگونگی فرد را در نقش‌های

فردی- اجتماعی به فرد تعیین می کند و یا وضعیتی را برای فرد تولید می کند که کیستی و چیستی او را در پیرامون جامعه تشکیل می دهند. (لطف آبادی، ۱۳۹۲: ۶۳-۵۷)

البته امام خمینی(ره) واژه «هویت» را در سخنان خود به شکل محدودی همچون «هویت ایرانی - اسلامی» و «هویت اسلامی» اشاره کرده است، ولی استعمال «هویت» به شکل غیر مستقیم به طور گسترده ای در ادبیات ایشان مورد استفاده شده است. ایشان، با تمام وجود برای احیای هویت بومی -اسلامی در سراسر جهان سرمایه گذاری کرده است. (امام، ج ۲۱، ۹۱)

۳-۱. **هویت زنان؛** هویت زن به معنای ویژگی‌ها، منزلت، وظایف و حقوق است که در ابعاد فردی، خانوادگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی تعیین می‌گردد. این ابعاد عبارت‌اند از:

- ۱- فردی - انسانی: برابری خلقت زن با مرد، کرامت شخصیت زن
- ۲- خانوادگی: جایگاه زنان در خانواده به‌عنوان همسر، مادر، انسان‌ساز
- ۳- اجتماعی - فرهنگی: عفاف و حجاب، حضور در اجتماع، اشتغال و تحصیل
- ۴- سیاسی: مشارکت و همکاری سیاسی، حق مدیریت سیاسی (رفعت‌جاء، ۱۳۹۱: ۶۹-۶۰).

دیدگاه امام خمینی(ره) در خصوص هویت و جایگاه زن بر پایه نقش زن در خانواده و جامعه می باشد. «زنان از نظر اسلام نقش حساسی در بنای جامعه اسلامی دارند و اسلام مقام زن را تاحدی ارتقاء می دهد که او بتواند مقام انسانی خود را در جامعه باز یابد و از حد شیء بودن بیرون بیاید.» (امام، ج ۴، ۴۱۴).

۴-۱. **الگو؛** الگو در بیانات امام(ره)، به معنای اقتدا به ایمان و علم و ادب و شجاعت و ایثار و جهاد و مکارم اخلاق و متابعت از شایستگان و برگزیدگان است. الگوها فقط اندرز نمی دهند، بلکه نمونه های گفتاری و عملی را ارائه می کنند، تا انسانها هدایت و روشننگری یابند و از ارتکاب دوری کنند. امام خمینی (ره) زنانی همچون حضرت زهرا، حضرت خدیجه، حضرت زینب و حضرت مریم (علیهم السلام) را نمونه ی کامل انسانیت معرفی می نماید و سایر بانوان را به الگوسازی از این بزرگواران دعوت می‌کنند. ایشان در توصیف زهرا(علیها السلام) چنین بیان می کند: «تمام

ابعادی که برای زن متصور است و برای یک انسان متصور است در فاطمه زهرا سلام الله علیها - جلوه کرده و بوده است.» (امام، ج ۷، ۳۳۷).

۱-۵. مولفه‌های هویتی؛ عناصر و نمادهای که سبب شناسایی و تمایز افراد می‌شود، مولفه‌های هویتی نام دارند و دارای ۲ سطح است: ۱- مولفه خودآگاهی؛ ۲- مولفه ارزشمندی. در واقع با تغییر در بنیادهای فکری انسان مدرن، هویت شکل آگاهانه به خود گرفته و دولتها در تغییر و بازتولید نماد و عناصر هویتی؛ راهبرد های مطرح می‌کنند. در دوران مدرن مولفه های هویتی ارزشی از انسجام بیشتری نسبت به دوران سنتی برخوردارند و احساس تعلق اعضای این جوامع نسبت به سرزمین و جامعه خود آگاهانه تراست. لذا، تدابیر سیاسی نظامها نقشی مهم در بازتولید و شکل گیری مولفه‌های هویتی جوامع دارند. (لطف آبادی، ۱۳۹۲: ۶۰-۶۴)

۲. پیشینه تحقیق

- یونس مددی (۱۳۹۹) در کتاب خودش به نام «تکوین هویت زن مسلمان در گذر انقلابی» به هویت زنان در گفتمان سنتی به مؤلفه‌هایی مانند: فرزندآوری، سلطه مرد بر زن، حضور زن در خانه می‌پردازد و مؤلفه‌های گفتمان مدرن را همچون دموکراسی، آزادی، حقوق برابر زن و مرد معرفی می‌کند. او نقش مدرنیته را در تغییر هویت زنان در ایران از انقلاب مشروطه تا انقلاب سفید شاه را بسیار پررنگ بیان کرده است. بنابراین حضور زنان در مناسبات سیاسی که محیطی مردانه برای کسب قدرت قلمداد می‌شود به صورت نمادین اولین قدم مدرنیته در ساخت هویت زنان ایرانی مطرح می‌کند. لذا، گفتمان سنتی به صورت جدی به این هویت جدید زنان اعتراض کرده و در قالب مذهب، اصولی را برای هویت زن ایرانی معرفی می‌کند. اما در تحقیق پیش روی مولفه‌های هویتی حاکم بر الگوی مطلوب زن در دیدگاه امام خمینی (ره) مورد تبیین قرار گرفته و به روش تحلیل مضمون می‌باشد.

- دولت‌آبادی، علی‌پور (۱۳۹۸) در مقاله «جایگاه زن در خرده گفتمان‌های انقلاب اسلامی» با استفاده از نظریه گفتمان لاکله و موفه کوشیده‌اند هویت زن را در سه خرده گفتمان سیاسی «سازندگی»، «اصلاحات»، «اصول‌گرایی رادیکال و اعتدال» مورد بررسی

قرار دهند. آنان به صورت مقایسه ای گفت‌وگوهای متخاصم را در هر دوره نشان داده ولی بایک دال مرکزی در هر دوره سیاسی. لذا در پژوهش حاضر، با روش تحلیل مضمون شبکه ای به بررسی مولفه های هویت زنان در اندیشه امام خمینی (ره) می‌پردازد و در انتها با روش تحلیل مضمون، مولفه های الگوی مطلوب هویت زنان را نشان داده است.

- قاسم پور و نصرت خوارزمی (۱۳۹۸) در مقاله «مطالعه تطبیقی رویکرد فمینیسم اسلامی و امام خمینی (ره) در تحقق حقوق اجتماعی و سیاسی زنان در حکومت اسلامی» با روش مقایسه ای رویکرد دو نظریه پرداز پیشرو فمینیسم اسلامی را در مقوله مشارکت و حقوق اجتماعی و سیاسی زنان رابه بررسی پرداخته اند. سپس، با رویکرد امام خمینی ره، بنیانگذار حکومت اسلامی در عصر معاصر، مورد تطبیق قرار داده و نتیجه تطبیق دیدگاه ها در تحقق حقوق زنان ذیل حکومت اسلامی، دو رویکرد متضاد را نشان می دهد. چنانچه در پژوهش حاضر به صورت مقاله، مولفه های هویت زنان در دیدگاه رهبر انقلاب اسلامی با روش تحلیل مضمونی شبکه ای مورد بررسی قرار می گیرد و با طراحی الگوی هویت زنان به باز نمایی اندیشه رهبر بنیانگذار انقلاب ایران می پردازد.

- آلمانی (۲۰۰۶) رساله خود به نام «تغییر نقش زنان در ایران» نوشته است که در دانشگاه کانزاس انجام داده است. او در تحقیقات خود، زنان ایران را نمونه ای بهتر برای مطالعات تغییرات نقش زنان در جهان مطرح کرده است. او معتقد است که زنان در ایران بر اثر عملکرد حکومت و مذهب فرایند پیچیده ای از تغییرات نقشی را تجربه کرده اند. در تحقیقات این پژوهش، عموماً به نقش دولت و مذهب اشاره شده و با رویکرد دانشمندان کلاسیک مانند وبر و مارکس که بر اساس قدرت است، تحلیل انجام داده است. اما در مقاله حاضر با روش تحلیل مضمونی به تحلیل و طراحی الگوی مطلوب مولفه های هویت زنان در اندیشه امام خمینی (ره) می پردازد.

۳. منطق و روش پژوهش

نظر به اینکه موضوع این پژوهش، در حوزه مطالعاتی اندیشه سیاسی-اجتماعی قرار دارد بنابراین، روش تحلیلی این پژوهش برای فهم مولفه های هویتی حاکم بر الگوی مطلوب زن در اندیشه امام خمینی (ره)، روش تحلیل مضمون است. از آنجایی که تحلیل مضمون به روشهای گوناگون انجام می گیرد؛ لذا، در این رساله از روش تحلیل مضمون

شبکه ای با بهره گرفتن از نرم افزار رایانه ای (MAXQDA) استفاده می شود. با این روش، مضمون داده های به دست آمده از داده هایی که افزایش برداری از مطالعه مدارک، اسناد، کتب، مجموعه بیانات، سخنرانی های، نامه ها توصیف، تحلیل و مقوله بندی شده است.

تحلیل مضمون از روش های بنیادین تحلیل کیفی است که با سایر روشهای تحلیل که به دنبال تشریح الگوهای داده های کیفی هستند، فرق دارد. «در تحلیل مضمون، واحد تحلیل، بیشتر از یک کلمه یا اصطلاح است و توجه به بافت داده ها و نکات ظریف آنها بیشتر می شود. همچنین تحلیل مضمون از شمارش کلمات و عبارات آشکار، فراتر می رود و بر شناخت و توضیح ایده های صریح و ضمنی، تمرکز و سپس از کدهای مضامین اصلی برای تحلیل عمیق تر داده ها استفاده می کند. در تحلیل مضمون، میتوان از فراوانی نسبی مضامین برای مقایسه آن ها و ترسیم شبکه مضامین استفاده کرد.» (عابدی جعفری و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۵۷). تحلیل مضمون، راهبرد تقلیل و تحلیل داده ها است که با آن داده های کیفی، تقسیم بندی، طبقه بندی و بازسازی می شوند. (Given, 2008: 367). لذا، تحلیل مضمون به روش های مختلفی قابل استفاده و اجرا است. در این نوشتار از روش تحلیل مضمون شبکه مضامین استفاده شده است. در روش شبکه مضامین بر اساس فرآیندی مشخص، مضامین پایه { نکات کلیدی متن؛ کدها }، مضامین سازمان دهنده { مضامین دربرگیرنده اصول حاکم بر متن به مثابه کل { شناسایی، نظام مند و تدقیق می شوند (شیخ زاده، ۱۳۹۰: ۱۶۴-۱۷۳).

جدول (۱): ساختار تحلیل مضمون شبکه ای (درخشه و همکاران ۱۳۹۴: ۵۷)

مراحل تحلیل	گام ها	اقدامات
اول: خرد کردن متن	گام ۱: کد گذاری	تهیه یک چهارچوب کد گذاری
	گام ۲: شناخت مضامین	انتزاع مضامین
	گام ۳: ساختن شبکه مضامین	منظم کردن مضامین سازماندهی و گروه بندی مضامین ترسیم شبکه مضامین
دوم: کاوش متن	گام ۴: توصیف شبکه	توصیف شبکه

مراحل تحلیل	گام ها	اقدامات
	مضامین	اکتشاف شبکه
	گام ۵: خلاصه کردن شبکه مضامین	
سوم: یکپارچه کردن اکتشاف	گام ۶: توصیف الگوها	

۴. ملاحظات نظری

اندیشمندان و محققان در رابطه با مسئله هویت و به تبع آن هویت زنان دیدگاه‌های مختلفی مطرح نموده اند. آنچه در این رابطه شایان ذکر است این است اغلب این دیدگاه‌ها ریشه در مبانی فکری و فلسفی مغرب زمین دارد و طبیعتاً با ادراک هویت در دیدگاه اسلام و بنیان‌گذار انقلاب اسلامی اختلاف پارادایمی دارد. از اینرو برای درک روشن‌تر ادراک هویت زنان در دیدگاه امام خمینی (ره) صرفاً به کلیات دیدگاه‌های غربی اشاره می‌شود تا با مقایسه این دو رهیافت، خطوط تمایز هویت زنان در دیدگاه امام خمینی (ره) و دیدگاه‌های رقیب روشن‌تر شود.

یکی از نظریه پردازان مطرح در مقوله «هویت» و «هویت اجتماعی» جنکینز است. او استدلال می‌کند، که بسیاری از مطالعات جامعه‌شناختی تمایز میان هویت اجتماعی و هویت فردی قائل می‌شوند؛ به تعبیر دیگر، که هویت‌های جمعی بر شباهت‌ها و هویت‌های فردی بر تفاوت‌ها توجه دارند. (جنکینز، ۱۳۸۱: ۳۵-۳۴) ایشان معتقد است، مولفه‌های هویت اجتماعی یک دستاوردی نظری-عملی است. به تعبیر دیگر، فرآیندی شناختی است که با به کار گرفتن کنش متقابل درونی و برونی مولفه‌های هویت معنا پیدا می‌کند. از نظر او مولفه فردی: انسان بودن، جنسیت، قومیت و... در مقایسه با مولفه اجتماعی از استحکام بیشتری برخوردار است و همچنین منابع هویتی گروه خویشاوندی منبع آشکاری برای تولید مولفه‌های هویتی کنشگر است، که از قدرت و استحکام برخوردار است. منابع هویتی زمان و مکان نیز به عنوان منابع ساختن مولفه هویت در اجتماع دارای اهمیت هستند. لذا، شناخت مولفه به معنای آن است که مولفه را

در زمان و مکان جای دهیم. منابع هویتی نهادها از حوزه های مهمی هستند، که در تولید مولفه والگو هویتی مطلوب عملی و نمادی اجتماعی اهمیت پیدا می‌کند. مولفه های هویت‌های اجتماعی در چارچوب قدرت به آنها تاکید می‌شود. (جنکینز، ۱۳۸۱: ۴۴-۳۶)

با پیدایش نگاه مدرنیت، باز اندیشی خصلت متفاوت به خود می‌گیرد؛ البته در این حوزه، باز اندیشی مبنای باز تولید نظام می‌گردد. به تعبیردیگر، اندیشه و کنش پیوسته در یکدیگر منعکس می‌شوند و در زندگی اجتماعی مدرن از یک سوی در بر گیرنده این واقعیت است که عملکرد های اجتماعی پیوسته باز سنجی شده و از سوی دیگر در پرتو اطلاعات تازه درباره خود، اصلاح شده و خصلتشان را دگرگون می‌سازند. گیدنز معتقد است که انقلاب و تحولات اجتماعی به وسیله نظام های ارتباطی و مجازی، مولفه های هویت فردی- اجتماعی را دستخوش دگرگونی کرده است. این وضعیت جدید ما را به باز تعریف در حوزه های خصوصی و اجتماعی زندگی افراد و ادار می‌کند. حوزه هایی مانند: خانواده، نقش های جنسیتی، روابط جنسی و هویت شخصی. البته این فرایند باز اندیشی در سطوح سیاسی، اجتماعی،... مولفه های هویتی جدیدی بنا می‌کند. (گیدنز، ۱۳۸۹: ۳۰-۵۶) گیدنز یکی از محققان معتقد است خود دارای توان باز اندیشی دارد. «توانایی باز اندیشی نوگرایی تا قلب خود گسترش می‌یابد، خود به طرح باز اندیشیده تبدیل می‌شود، یعنی خود تبدیل به چیزی می‌شود که می‌توان آن را مورد باز اندیشی قرار داد، دگرگونش کرد و حتی قالب ریزی نمود. خود، هم محصول اکتشاف خود و هم فراورده رشد روابط اجتماعی صمیمانه است. باز تابندگی خود همراه با نفوذ نظام ها، به طریقی فراگیر جسم آدمی و فرآیندهای روانی او را تحت تأثیر قرار می‌دهد». (گیدنز، ۱۳۸۹: ۲۳)

از طرفی دیگر، نظریه فمینیستی مشهورترین و رایج ترین دیدگاه در رابطه با هویت زنان در مغرب زمین به شمار می‌آید. به دنبال دستیابی به حقوق برابری و آزادی زن هستند و معتقدند که نظام جوامع، به صورت عادلانه با زنان رفتار نمی‌کنند. جنبش فمینیست ها در دو مرحله رشد کرد. مرحله اول، از قرن نوزدهم (۱۸۷۰-۱۹۲۰) آغاز

شد، که اهداف محدودی داشتند و مرحله دوم، از سال های (۱۹۷۰-۱۹۶۰) شروع گردید. فمینیست های جدید تحت «جنبش آزادی بخش زنان» با اهداف بدون حد و مرزی فعالیت می کنند و نظریه های خود را از فلسفه سیاسی غالب جریان روشنفکری زمان خود تغذیه می کنند. فمینیست های امروزی، خواستار نابودی پندارهای و گرایش ها سنتی هستند و تقسیم برابر کار و فعالیت یکسان در جامعه می باشند.

- فمینیست اولیه، اهداف خود را در ساختار اجتماعی-سیاسی سرمایه داری دنبال می کرد و خواستار جایگاه و حقوق برابر زنان در عرصه سیاسی، حقوقی و شغلی بودند و در اعتراض به نقش مردسالاری، پیشرفت کرد.

- فمینیست نوین نیز، دستیابی به برابری و آزادی زنان را در تحول و دگرگونی ساختارهای اجتماعی می دانند. زیرا نظام کنونی جوامع، حاصل قرن ها تسلط مردانه است و نمی تواند زمینه ساز جامعه ای مطلوب زنان باشند. فمینیست جدید خواستار تحول پندارهای و گرایش ها سنتی هستند و فعالیت یکسان در جامعه می باشند. (توحید فام، عیسی وند، ۱۳۸۹: ۲۷-۳۹)

تمرکز اصلی اندیشه های فمینیستی بر حق گرایی بوده و بیشتر بر ارتقاء حقوق و منافع زنان است. اندیشه های فمینیستی در فمینیسم لیبرال، فمینیسم مارکسیستی، فمینیسم رادیکال، فمینیسم روان کاوانه، فمینیسم سوسیالیستی خلاصه می شود. اصلی ترین مولفه نظریه های فمینیستی «برابری» است. استدلال آنها برای برابری عمدتاً ریشه در فردگرایی سکولاریسم دارد. تأکید گفتمان بر محوریت فردی زن در برخورداری از حقوق و ارزش های برابر را نیز مخاطب خود ساخته است. فمینیست با تقسیم ارزش های مطلق اخلاقی به زنانه و مردانه، خواهان رد کامل تمام ارزش های مردانه هستند و زندگی را بر اساس برابری طلب می کنند. لذا، نظریه فمینیستی در باب اخلاقی و تکلیف گرایی از دو منظر به مسایل زنان می نگرد. آنها در منظر اول، مبنای زیست شناسی را ظلم و ستمی بر زنان تبیین می کنند و معتقدند که نابرابری زنان و مردان در تولید مثل، انگیزه ای برای استمرار اختلاف جنسی میان آنها است و برای نابودی این تبعیض، مولفه جلوگیری از باروری و تولید مثل زنان راه حل می دانند. مکاتب فمینیست در تقابل با خانواده سنتی، خانواده را مورد تردید قرار داده است و نقش و اخلاق مادری و همسری را راهی برای

استثمار زنان می‌داند. این نگاه فمینیست‌هایی است که اصطلاحاً «رادیکال» شناخته می‌شوند که عمدتاً به جنسیت و تولید مثل زنان توجه دارند. اما فمینیسم در منظر دوم، بر فرهنگ و قوانین جوامع در ارائه تکلیف و نقش زن تاکید می‌کنند و بر اساس دیدگاه اجتماعی خود، به جایگاه زنان فراسوی خانه‌داری و بر اساس حقوق برابر، تکالیف برابر، مشارکت برابر زنان در عرصه عمومی می‌پردازد. این نگاه به طور کلی در فمینیسم لیبرال بیان می‌شود، که بر تفاوت‌های قوانین و وظایف جامعه تاکید دارند. (میر مومنی، ۱۳۹۴: ۱۴۲-۱۴۴)

۵. مولفه‌های هویتی زنان در اندیشه امام خمینی (ره)

در این بخش، مضامین و کدهای مربوط به مولفه‌های هویتی در اندیشه امام خمینی (ره) در جدول ارائه می‌شود تا بسترهای توصیف و تحلیل فراهم شود.

جدول (۲): مولفه‌های هویتی در اندیشه امام خمینی (ره)

متن	مضمون (کد ۳)	مقوله (کد ۲)	منبع	ابعاد (کد ۱)
درد بی پایان بر بانوان ایران! سلام بر شما بانوان محترم! رحمت خدا بر شما شیردلانی که به همت والای شما اسلام از قید اسارت بیگانه بیرون آمد!	مولفه شجاعت	پیشی	ج ۶، ۲۹۹	مولفه‌ها هویتی
ملتی که مادران و خواهران شیردلش افتخار به مرگ جوانان برومندش می‌کند که در صف شهدا هستند، پیروز است	مولفه شجاعت	پیشی	ج ۳، ۳۱۶،	
شماها بحمدالله مشغول فعالیت دینی هستید و پیش سیاسی هم در بین	مولفه توانایی	پیشی	ج ۱۷، ۳۶۱	

متن	مضمون (کد۳)	مقوله (کد۲)	منبع	ابعاد (کد۱)
شماها هست و در بین بانوان ایران، هم بینش دینی هست و هم بینش سیاسی، و از آن چیزی که شما را باز می داشت از اینکه فعالیت سیاسی و دینی بکنید آن موانع مرتفع شد. و امیدوارم بزودی شما به یک پایه ای برسید که هر کدامتان بتوانید عده ای را تربیت کنید.				
برای اینکه زنها خودشان آزادند که خدمت کنند، آزادند که پشت جبهه باشند، آزادند که درس بخوانند، آزادند که چه بکنند،	مولفه آزادگی و اختیار	بینشی	ج ۱۹ ۳۵۲،	مولفه ها هویتی
زهد و تقوا و همه چیزهایی که داشته است و عفافی که او داشته است و همه چیز، شما باید اگر پذیرا شدید، آنها را تبعیت کنید و اگر تبعیت نکردید، بدانید که شما داخل در روز زن نیستید.	پرورش روح - زهد - تقوی - الگو پذیری	گرایشی	ج ۲۰ ۶،	
کوشش کنید در تهذیب اخلاق و در وادار کردن دوستانتان به تهذیب اخلاق.	تهذیب اخلاق	گرایشی	ج ۱۹ ۱۸۹	
امروز ارزش، ارزش انسانی است، ارزش اخلاقی است،	تهذیب اخلاق	گرایشی	ج ۱۴	

متن	مضمون (کد۳)	مقوله (کد۲)	منبع	ابعاد (کد۱)
ارزش انسانی است به واسطه همین تحول در قشر بانوان			۱۹۷،	
زن ها مقام کرامت دارند... خداوند شما [زنان] را با کرامت خلق کرده است	کرامت	گرایشی	ج ۶ ۳۰۰	
چه بهتر از اینکه در یک همچو جلسه ای که شما بانوان هستید و فعالیت اخلاقی و زحمتهای همه جانبه برای مستمندان و برای آوارگان می کشید	جهت دهی عمل	گرایشی	ج ۱۴ ۱۹۷،	
این تحول یک تحولی است که بالاترین تحول است در جامعه. جامعه ما از بانوان - یعنی بعضی بانوان - زمان محمدرضا و رضاخان برگشتند به یک بانوانی که زینب گونه شدند و تابع فاطمه.	تحول و تغییر الگویی عمل	گرایشی	ج ۱۴ ۱۹۷،	
زنان در انتخاب فعالیت و سرنوشت و همچنین پوشش خود با رعایت موازین آزادند. و تجربه کنونی فعالیت‌های ضد رژیم شاه نشان داده است که زنان بیش از پیش آزادی خود را در پوششی که اسلام می گوید یافته	آزادی فعالیت با حجاب، در عرصه های گوناگون	گرایشی	ج ۴، ۲۴۷	مؤلفه

متن	مضمون (کد۳)	مقوله (کد۲)	منبع	ابعاد (کد۱)
اند.				ها هویتی
سلام خدای تبارک و تعالی بر ملت ایران، بانوان آنها و مردان آنها! شما بانوان شجاع دوشادوش مردان پیروزی را برای اسلام بیمه کردید.	حضور شجاعانه وجسورانه زنان در جامعه	رفتار ی	ج ۶ ۲۹۹.	
زنها هستند که ملتها را تقویت می کنند، شجاع می کنند	حضور و رفتار شجاعانه وجسورانه زنان در جامعه	رفتاری	ج ۶، ۳۰۰	
بانوی محترمه خاتون، من شریک در مصیبت شما هستم. از خداوند تعالی خواهانم که شهید شما را با شهدای کربلا محشور کند و به شما اجر و صبر عنایت فرماید.	حضور و رفتار شجاعانه وجسورانه زنان در جامعه	رفتاری	ج ۶، ۳۸۵	
من در خودم غرور احساس می کنم برای این شجاعتهای بانوان ایران و بانوان قم و سایر بلاد، در این پیروزی پیشقدم هستند. آنها مردان را تشجیع کردند. مردان ما مرهون شجاعتهای شما	حضور و رفتار شجاعانه وجسورانه زنان در جامعه	رفتاری	ج ۶ ۲۹۹.	

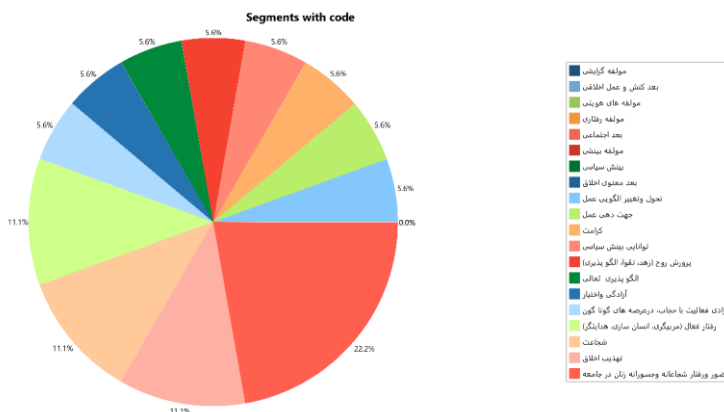
متن	مضمون (کد ۳)	مقوله (کد ۲)	منبع	ابعاد (کد ۱)
<p>زنهای شیردل هستند.</p> <p>-نقش زن در جامعه بالاتر از نقش مرد است؛ برای اینکه بانوان علاوه بر اینکه خودشان یک قشر فعال در همه ابعاد هستند، قشرهای فعال را در دامن خودشان تربیت می کنند. خدمت مادر به جامعه از خدمت معلم بالاتر است، و از خدمت همه کس بالاتر است. و این امری است که انبیا می خواستند. می خواستند که بانوان قشری باشند که آنها تربیت کنند جامعه را، و شیر زنان و شیر مردانی به جامعه تقدیم کنند. لکن آنهایی که می خواهند ..... درود بر شما بانوان معظم که با نصیحتهای خودتان می خواهید ما را به راه راست وادارید. درود بر بانوان سراسر کشور که در این نهضت شریف معلم مردان بودند،</p>	<p>رفتار فعال : مربیگری انسان سازی هدایتگر</p>	<p>رفتاری</p>	<p>ج ۱۴ ، ۱۹۶</p>	
<p>بانوان ایران در این نهضت و انقلاب سهم بیشتری از مردان دارند و</p>	<p>رفتار فعال : مربیگری -انسان</p>	<p>رفتاری</p>	<p>ج ۱۴ ، ۳۵۵</p>	

متن	مضمون (کد ۳)	مقوله (کد ۲)	منبع	ابعاد (کد ۱)
امروز هم که پشت جبهه ها مشغول فعالیت هستند، سهم آنها بیشتر از دیگران است و در تربیتی که اشتغال دارند، چه تربیت کودکانشان و چه تربیت خردسالانشان و چه تربیت‌هایی که در کلاسها و جاهای دیگر مجالس دارند، باز سهم بزرگی در این انقلاب دارند.	سازی هدایتگر			
آن روز تابع آرایش اروپایی بودند و اینکه باید از اروپا طرح لباس بباید. امروز تابع مکتب هستند و آنچه اسلام بیسندد مقبول است. این یک تحولی است که بالاترین تحولات است در جامعه ما. نگه دارید این تحول را.	الگو پذیری تعالی	رفتاری	ج ۱۴ ۸، ۱۹	

جدول (۳): جدول دایره ایی درصد فراوانی مولفه های هویتی زنان در بیانات

امام خمینی (ره)

۱-۵. توصیف و تحلیل مولفه های هویت زنان در اندیشه امام خمینی (ره)

بر اساس مکتب ادیان ابراهیمی، خداوند صاحب همه لطف، همه قدرت، کمالات و صفات، قادر متعال و خالق جهان و هرچه در او هست، می‌باشد. اندیشه‌ی غالب در این نگاه و بینش این است که «از خدا آمده‌ایم و به خدا باز می‌گردیم». در بینش امام خمینی (ره) بر اساس مبانی اسلامی، هویت حقیقی انسان عبارت است از: «برای نفس انسانی یک مملکت و مقام دیگری است که مملکت باطن و نشئه «ملکوت» اوست که جنود نفس در آن جا بیشتر و مهمترین مملکت ظاهر است...» (شرح چهل حدیث، ۱۲). در حقیقت، آنچه هویت انسانی را آشکار می‌کند، همان بقای ذاتی او است که تمام نسبت‌های دیگر به وسیله مرگ از انسان جدا می‌شوند بجز بقای ذاتی انسانیت. «آنهايي که مي‌گویند ما انسان را شناختیم، اینها یک شبی از انسان شناخته اند و گمان کردند که انسان همین است. انسان مراتبی دارد که مرتبه نازل آن طبیعت که ما او را دیده و تنها محسوس ماست. اینها معنویت او نیست، اینها محسوسات اوست...» (امام، ج ۸، ۴۳۴)

جامعه نوین زنان در دیدگاه امام خمینی (ره)، دارای توان باز اندیشی دارد. یعنی، مولفه های هویت زن را می‌توان مورد باز اندیشی قرار داد و دگرگونش کرد و حتی به شکل رفتار قالب ریزی نمود. موضوع «مولفه های هویتی زن» از منظر رهبر انقلاب، مهم ترین بعد هویت بخشی زنان بشمار می‌آید. به تعبیر دیگر، الگوی «زن انقلابی» در امتداد همان نگرش نظام‌ساز اسلامی امام (ره) است که از غلبه‌ی مولفه های هویت شیطانی ممانعت می‌کند. همچنین گیدنز معتقد است، مولفه های هویتی توان باز اندیشی دارد.

توانایی باز اندیشی نوگرایی تا قلب خودگسترش می یابد، خود به طرح باز اندیشیده تبدیل می شود، یعنی خود تبدیل به چیزی می شود که می توان آن را مورد باز اندیشی قرار داد، دگرگونش کرد و حتی قالب ریزی نمود. خود، هم محصول اکتشاف خود و هم فراورده رشد روابط اجتماعی صمیمانه است. باز تابندگی خودهمراه با نفوذ نظام های مجرد به طرزى فراگیر؛ جسم آدمی و فرآیندهای روانی او را تحت تأثیر قرار می دهد». (گیدنز، ۱۳۸۹: ۲۳) لذا، هویت زنان در رابطه اندیشه امام خمینی(ره) در سه ابعاد ۱-بینشی؛ ۲-گرایشی، ۳-رفتاری؛ مورد بررسی شده است و سپس مقوله ها و مضامین آن استخراج شده است.

۱-۱-۵. مولفه بینشی هویت زنان در اندیشه امام خمینی(ره)

درنگاه بینشی امام خمینی(ره)، مولفه هویت زنان مسلمان از مهمترین عناصر جوامع است که طی فرآیندی با ایجاد تعلق خاطر به الگوهای ارزشی در بین جامعه، نقش بسیار مهمی در عملیات تشابه سازی و تمایز بخشی را انجام می دهد. «تمام ابعادی که برای زن متصور است و برای یک انسان متصور است در فاطمه زهرا - سلام الله علیها - جلوه کرده و بوده است. یک زن معمولی نبوده است، یک زن روحانی، یک زن ملکوتی، یک انسان به تمام معنا انسان، تمام نسخه انسانیت، تمام حقیقت زن، تمام حقیقت انسان... زنی که تمام خاصه های انبیاء در اوست، زنی که اگر مرد بود نبی بود، زنی که اگر مرد بود به جای رسول الله بود.» (امام، ج ۷، ۳۳۷) لذا، مولفه بینشی هویت زنان در اندیشه ایشان شامل: بعد شجاعت، بعد توانایی، بعد آزادی و اختیار، می باشد که در این قسمت تحلیل می شود.

- **بعد شجاعت ۱۱.۱۱٪**؛ در کتاب آداب الصلوه، صفحه ۴۹ امام(ره) موضوع شجاعت مبدأ تمام فضائل مطرح می کند که با حبّ دنیا جمع نمی شود. «ملتی که مادران و خواهران شیردلش افتخار به مرگ جوانان برومندش می کند که در صف شهدا هستند، پیرواست.» (امام، ج ۳، ۳۱۶) نتایج تحلیل مضمون با فراوانی ۲ از بیانات امام(ره) در مولفه بینشی - بعد شجاعت ۱۱.۱۱٪ است. بنابراین، شجاعت زنان در اندیشه امام

خمینی(ره) در مولفه های هویتی از اهمیت خاصی برخوردار هستند. البته نتایج آن نیز در پیروز نظام اسلامی تاثیر بسیاری گذاشت.

- **بعد توانایی ۵.۵۶٪**؛ امام خمینی(ره) معتقد است قدرت فعال و متعهدانه، همان حضور و مشارکت فعال و سالم در اجتماع و صحنه های مختلف جامعه است. (امام، ج ۱۲، ۲۷۵) «شماها بحمدالله مشغول فعالیت دینی هستید و بینش سیاسی هم در بین شماها هست و در بین بانوان ایران، هم بینش دینی هست و هم بینش سیاسی» (امام، ۱۷، ۳۱۶) نتایج تحلیل مضمون با فراوان ۱ از بیانات امام(ره) در مولفه بینشی - بعد توانایی ۵.۵۶٪ است. بنابراین، بعد توانایی در هویت زنان در اندیشه امام خمینی (ره) مورد بحث و توجه است.

- **بعد آزادی و اختیار ۵.۵۶٪**؛ امام با اساس هستی شناسی الهی، آزادی و اختیار را برای انسان، حق میدانند که آزادی، حق ابتدایی برای انسان در آرای و اعمال است. (امام، ج ۴، ۱۱۴) و بهترین نعمتی دانسته و که خدا برای بشر قرار داده است. (امام، ج ۷، ۳۶۷) «برای اینکه زنها خودشان آزادند که خدمت کنند، آزادند که پشت جبهه باشند، آزادند که درس بخوانند، آزادند که چه بکنند.» (امام، ۱۹، ۳۵۲) نتایج تحلیل مضمون با فراوان ۱ از بیانات امام(ره) در مولفه بینشی - بعد آزادی ۵.۵۶٪ است. بنابراین، بعد آزادی و اختیار در هویت زنان در اندیشه امام خمینی (ره) از برجستگی برخوردار است.

۵-۱-۲. مولفه گرایشی هویت زنان در اندیشه امام خمینی (ره)

علما و دانشمندان از گرایش و رویکردهای مختلفی پیروی می کنند که ناشی از اختلاف در مبادی و منابع استنباط آنان است. این رویکردها عبارت اند از: ۱- گرایش فلسفی؛ این رویکرد ریشه در مکتب ارسطو دارد. ۲- گرایش علمی روایی؛ این رویکرد علمی فقه شیعه است که از منبع فیض و حیانی و علم لدنی اهل بیت (ع) نشئت گرفته است. «فقه تئوری واقعی و کامل اداره انسان و اجتماع از گهواره تا گور است.» (امام، ج ۲۱،

۹۹) ۳- گرایش عرفانی؛ اهل معرفت با تاکید بر کشف و شهود، روش عرفانی را در بحث از فضیلت ها و رذیلت های در پیش گرفته اند. «اما برای نفس انسانی یک مملکت و مقام دیگری است که مملکت باطن و نشئه «ملکوت» اوست که جنود نفس در آن جا بیشتر و مهمترین مملکت ظاهر است...» (شرح چهل حدیث، ص ۱۲). ۴- گرایش ترکیبی؛ برخی از اندیشمندان با تلفیق رویکرد ها از گرایش ترکیبی پیروی کرده اند. لذا از یک سوی، امام خمینی (ره) با دیدگاه علم فقه شیعه توانست الگوی مطلوب هویت زن مسلمان را منسجم کند و از سوی دیگر، با دیدگاه فلسفی موجب گسترش حرکت انقلابی و توسعه علمی توده های زنان در عرصه جامعه گردید. ایشان نیز در کتاب شرح چهل حدیث، با روش عرفانی در بحث از فضیلت ها و رذیلت ها و نیز مسائل اخلاقی به همه ابعاد وجودی انسان توجه می کند و آن را کامل ترین روش می داند. در یک نگاه، از دیدگاه امام خمینی (ره) گرایش همه پیامبران آن است که انسان را به صراط مستقیم هدایت کند و به توحید برساند و در این مسیر گام برمی دارند. «در جامعه امروز ارزش، ارزش انسانی است، ارزش اخلاقی است. ارزش انسانی که به واسطه همین تحول در قشر بانوان... امروز تابع مکتب هستند و آنچه اسلام می پسندد مقبول است. و این یک تحولی است که بالاترین تحولات ما.» (سخنرانی امام (ره) در جمع اعضای موسسه دوازده فروردین ۲۵ / ۱۲ / ۵۹) لذا، مولفه گرایشی هویت زنان در اندیشه ایشان شامل: بعد معنوی اخلاقی، بعد کنش و عمل اخلاقی، بعد کنش و عمل اخلاقی، می باشد که در این قسمت تحلیل می شود.

• **بعد معنوی اخلاقی ۲۲.۲۳٪؛** خودسازی و تهذیب اخلاق فردی به مثابه یک تکلیف حیاتی مورد توجه امام (ره) قرار گرفته است. در اندیشه ایشان، بعد معنوی اخلاقی به این معنا است که زن و مرد مکلف به حفظ خود و خارج کردن از ظلمت به نور هستند. «اگر انسان دید معصیت خدا می شود باید جلویش را بگیرد. نگذارد معصیت خدا بشود. همه ما مکلفیم همان طور که مکلفیم که خودمان را حفظ کنیم و خارج کنیم از ظلمت به نور، مکلف هستیم که دیگران را هم همین طور دعوت کنیم» (امام (ره)، ج ۱۱، ۳۸۷) نتایج تحلیل مضمون در بعد معنوی اخلاقی با فراوانی ۴ از بیانات امام (ره) در مولفه

گرایش هویتی - بعد معنوی اخلاقی که بر این اساس است: زنان در پرورش روح ۵.۵۶٪ (زهد، تقوی، الگو پذیری)، تهذیب اخلاق ۱۱.۱۱٪، کرامت ۵.۵۶٪ دارا استعداد هستند. بنابراین، زنان در اندیشه امام خمینی (ره) با توانای و قدرت می توانند در تهذیب اخلاق و پرورش روح در حوزه های زهد، تقوی و الگو پذیری از کرامت های ارزشمند برخوردار شوند.

• **بعد کنش و عمل اخلاقی ۱۶.۶۸٪؛** امام خمینی (ره) برای نقش و عمل اخلاقی فردی- اجتماعی زنان ویژگی های خاصی در نظر می گیرد و همچنین سرچشمه صلاح و فساد جامعه را از صلاح و فساد زنان می داند. «این تحول یک تحولی است که بالاترین تحول است در جامعه. جامعه ما از بانوان - یعنی بعضی بانوان - زمان محمدرضا و رضاخان برگشتند. به یک بانوانی که زینب گونه شدند و تابع فاطمه.» (امام، ج ۱۴، ۱۹۷) نتایج تحلیل مضمون در بعد کنش و عمل اخلاقی با فراوانی ۳ از بیانات امام (ره) در مولفه های گرایش هویتی در، بر این اساس است که: زنان در جهت دهی عمل ۵.۵۶٪، تحول و تغییر الگویی عمل ۵.۵۶٪، آزادی فعالیت با حجاب، در عرصه های گوناگون ۵.۵۶٪، دارای قدرت هستند. بنابراین، زن در اندیشه امام خمینی (ره) با تصمیم گیری عاقلانه در جهت دهی عملش و همچنین تحول و تغییر الگویی در عمل می تواند آینده سعادت برای خود و جامعه اش رقم بزند. البته زن آزادی فعالیت در عرصه های گوناگون را با حجاب و عفاف از حقوق خویش می داند.

۳-۱-۵. مولفه رفتاری هویت زنان در اندیشه امام خمینی (ره)

در منظر امام خمینی (ره)، منشای یک رفتار در تکلیفی است که زن یا مرد احساس می کنند. به تعبیر دیگر، ارزش عمل نه به فایده - آنگونه که فایده گرایان می گویند - و نه به نتیجه فایده‌ی عملی رفتار مثبت - آنگونه که پراگماتیستها می گویند - بلکه به «تکلیف و وظیفه‌ای» است که در فرد ایجاد می شود. در نگاه امام (ره)، رفتارهای فردی - اجتماعی مرد و زن در اسلام مشخص شده و افزون بر تاثیرات دنیوی، پاداش اخروی هم در پی دارد. ایشان با چنین نگاهی می فرماید: «تکلیف ما و وظیفه ما را قرآن تعیین

می‌کند» (امام، ج ۳، ۳۴۸) دیدگاه امام (ره) به مولفه رفتاری درهویت زنان که نشأت گرفته از انسان شناسی اسلامی است، می‌فرماید: «زنان از نظر اسلام نقش حساسی در بنای جامعه اسلامی دارند.» (امام، ج ۴، ۴۱۴) لذا، مولفه رفتاری هویت زنان در اندیشه ایشان شامل: بعد حضور جسورانه زن در جامعه، بعد حضور فعالانه و هدفمند زن، بعد الگو پذیری زن، می‌باشد که در این قسمت تحلیل می‌شود.

● **بعد حضور جسورانه زن در جامعه ۲۲.۲۲٪**: امام (ره) بعد حضور جسورانه زن در جامعه را اینچنین در صحنه بین المللی معرفی می‌کند: «زندانهای شاه از زنان شیردل و شجاع مملو است. در تظاهرات خیابانی زنان ما، بچه های خردسال خود را به سینه فشرده، بدون ترس از تانک و توپ و مسلسل، به میدان مبارزه آمده اند. جلسات سیاسی ای که زنان در شهرهای مختلف ایران، برپا می‌کنند کم نیست، آنان نقش بسیار ارزنده ای را در مبارزات ما ایفا کرده اند. مادران شجاع فرزندان اسلام، خاطره جانبازی و رشادت زنان قهرمان را در طول تاریخ زنده کرده اند. در چه تاریخی این چنین زنانی را سراغ دارید و در چه کشوری؟» (امام، ج ۴، ۴۴۰) نتایج تحلیل مضمون با فراوانی ۴ از بیانات امام (ره) در مولفه رفتاری-بعد حضور شجاعانه و جسورانه زنان در جامعه ۲۲.۲۲٪ است. بنابراین، حضور شجاعانه زنان در اندیشه امام خمینی (ره) از توجه خاصی در برخوردار هست.

● **بعد حضور فعالانه و هدفمند زن ۱۱.۱۱٪**: امام خمینی (ره) معتقد است نقش و حضور هدفمند زن، همان تربیت قشرهای فعال و سالم در صحنه های مختلف جامعه است. «نقش زن در جامعه بالاتر از نقش مرد است؛ برای اینکه بانوان علاوه بر اینکه خودشان یک قشر فعال در همه ابعاد هستند، قشرهای فعال را در دامن خودشان تربیت می‌کنند.» (امام، ۱۴، ۱۹۶) نتایج تحلیل مضمون با فراوانی ۱۲ از بیانات امام (ره) در مولفه رفتاری- حضور فعالانه و هدفمند زن در ابعاد مربیگری؛ انسان سازی؛ هدایتگر ۱۱.۱۱٪ است. بنابراین، در اندیشه امام خمینی (ره) در اولین قدم، مربیگری و در دومین قدم، انسان سازی و سومین قدم، هدایتگری از اولویت و اهمیت بالایی برخوردار هستند.

• **بعد الگو پذیری رفتاری زن ۵.۵۶٪؛** امام خمینی (ره) معتقد بود الگو پذیری همان تابعیت است و الگوهایی برای زنان در رسیدن به سعادت و شقاوت وجود دارد. «آن روز تابع آرایش اروپایی بودند و اینکه باید از اروپا طرح لباس بیاید. امروز تابع مکتب هستند و آنچه اسلام بپسندد مقبول است.» (امام، ج ۱۴، ۱۹۸) نتایج تحلیل مضمون با فراوانی از بیانات امام (ره) در مولفه رفتاری - بعد الگو پذیری ۵.۵۶٪ است. بنابراین، الگو پذیری هویت در زنان از نظر امام (ره) مورد توجه است.

۲-۵. مقایسه مولفه هویت زنان در اندیشه امام خمینی (ره)

- ✓ مولفه بینشی هویت زن - بعد شجاعت ۱۱.۱۱٪؛
- ✓ مولفه بینشی هویت زن - بعد توانایی ۵.۵۶٪؛
- ✓ مولفه بینشی هویت زن - بعد آزادگی و اختیار ۵.۵۶٪؛
- ✓ مولفه گرایشی هویت زنان - بعد معنوی اخلاقی ۲۲.۲۳٪؛
- ✓ مولفه گرایشی هویت زنان - بعد کنش و عمل اخلاقی ۱۶.۶۸٪؛
- ✓ مولفه رفتاری هویت زنان - بعد حضور شجاعانه و جسورانه زنان در جامعه ۲۲.۲۲٪؛

✓ مولفه رفتاری هویت زنان - بعد حضور فعالانه و هدفمند زن ۱۱.۱۱٪؛

✓ مولفه رفتاری هویت زنان - بعد الگو پذیری رفتاری زن ۵.۵۶٪؛

در مولفه های هویتی زنان بر اساس اندیشه امام خمینی (ره)، مولفه بینشی هویت زن - بعد شجاعت ۱۱.۱۱٪ با بالاترین درصد از اهمیت بیشتری برخوردار است؛ ولی مولفه بینشی هویت زن - بعد آزادگی و اختیار ۵.۵۶٪ و همچنین مولفه بینشی هویت زن - بعد توانایی ۵.۵۶٪ از کمترین درصد برخوردار است. مولفه گرایشی هویت زنان - بعد معنوی اخلاقی ۲۲.۲۳٪ با بالاترین درصد از اهمیت بیشتری برخوردار است. مولفه رفتاری هویت زنان - حضور شجاعانه و جسورانه زنان در جامعه ۲۲.۲۲٪؛ با بالاترین درصد از اهمیت بیشتری برخوردار است؛ ولی مولفه رفتاری هویت زنان - بعد الگو

اسلام توانست چنان تحول عظیمی در جایگاه و هویت زن خصوصاً در مولفه‌های هویتی زن انقلابی به وجود آورده و محرومیت زنان در عرصه‌های فرهنگی، علمی،... که ناشی از توطئه دشمنان و برداشت خرافاتی از احکام و قرآن بوده است را از بین ببرد.

این مقاله با هدف تبیین مولفه‌های هویتی زنان در اندیشه امام خمینی (ره) به عنوان یک رکن مهم جامعه در پاسخ به این سؤال اصلی به نگارش درآمده است: «مولفه‌های هویتی حاکم بر الگوی مطلوب زن در دیدگاه امام خمینی (ره) چیست؟ امام خمینی (ره)، با توجه به بینش الگوپذیری هویت زن، مولفه علمی زن، اجتماعی زن، شجاعت زن، توانایی زن، آزادگی و اختیار زنان را مطرح می‌کند. مولفه‌های هویتی گرایش‌ی زنان در اندیشه امام خمینی (ره) از یک سوی، در بُعد معنوی بر این اساس است که زنان می‌توانند در تهذیب اخلاق و پرورش روح در حوزه‌های زهد، تقوی و الگوپذیری از کرامت‌های ارزشمند برخوردار شوند، و از سوی دیگر امام خمینی (ره) برای نقش و عمل اخلاقی فردی - اجتماعی زنان ویژگی‌های خاصی در نظر می‌گیرد و همچنین سرچشمه صلاح و فساد جامعه را از صلاح و فساد زنان می‌داند. لذا، زن در اندیشه امام (ره) با تصمیم‌گیری عاقلانه در جهت دهی عملش و همچنین تحول و تغییر الگویی در عمل می‌تواند آینده سعادت برای خود و جامعه‌اش رقم بزند. البته زن آزادی فعالیت در عرصه‌های گوناگون را با حجاب و عفاف از حقوق خویش می‌داند. امام خمینی (ره) معتقد است، نقش و حضور هدفمند زن، همان تربیت قشرهای فعال و سالم در صحنه‌های مختلف جامعه است. لذا، مولفه هدفمندی و الگوپذیری از رفتار اجتماعی، فردی، سیاسی و مولفه حضور شجاعانه و جسورانه زنان در جامعه، در راستای هویت مطلوب زنان بیاناتی منسجم بیان کرده‌اند و تبیین الگوسازی ایشان در زمینه مولفه هویت و جایگاه زنان، بر محوریت شخصیت الگوی زنان بزرگ مانند: حضرت زهرا (س) و حضرت خدیجه (س)... استوار بود. در این الگوسازی‌ها نقش اجتماعی - سیاسی زنان مورد توجه ایشان قرار می‌گیرد که «زن انقلابی» ضمن رعایت عفاف و قوانین اسلامی در عرصه اجتماع و سیاست، حضوری تأثیرگذار و تعیین‌کننده دارد. بنابراین، امام (ره) حصار محکمی که در طول تاریخ، بر هویت و جایگاه اجتماعی - سیاسی زنان بسته شده بود را شکستند.

منابع

۱. قرآن کریم.
۲. آل غفور، محمدتقی. (۱۳۸۷). «فصل جدید مشارکت سیاسی زنان در ایران.» فصلنامه بانوان شیعه. شماره ۱۸، صص ۱۸۰-۱۴۷.
۳. امام خمینی (ره)، روح‌الله. (۱۳۸۱). شرح چهل حدیث. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام. چاپ ۲۵، تهران.
۴. امام خمینی (ره)، روح‌الله. (۱۳۸۹). صحیفه امام خمینی (ره). تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام.
۵. امام خمینی (ره)، روح‌الله. (۱۳۹۰). تبیان هشتم. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام.
۶. امام خمینی، روح‌الله. (۱۳۸۷). وصیت نامه امام خمینی (ره). چاپ چهاردهم. تهران: نشر فردوس.
۷. امام علی (ع). (۱۳۷۹). نهج البلاغه. (م، دشتی. مترجم). قم: نشر مشرقین.
۸. توحید فام، محمد؛ عیسی وند، لیلا. (۱۳۸۹). «فمینیسم ودموکراسی در گذر تاریخ.» مطالعات روابط بین الملل. شماره ۱۳. صص ۲۵-۵۶
۹. توسلی، غلامعباس. (۱۳۶۹). نظریه‌های جامعه شناسی. تهران: سمت.
۱۰. جمشیدی، محمدحسین. (۱۳۸۴). اندیشه سیاسی امام خمینی (ره). تهران: موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).
۱۱. جنکینز، ریچارد. (۱۳۸۱). هویت اجتماعی. (ت، یاراحمدی. مترجم). انتشارات شیرازه.
۱۲. خامنه‌ای، سید علی. (۱۳۹۱/۱۲/۱۶). کنگره هفت هزار زن شهید.
۱۳. درخشه، جلال و همکاران. (۱۳۹۴). «تحلیل مضمونی اعتماد در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای.» فصلنامه جستارهای سیاسی معاصر. دوره ۶، پاییز، شماره ۱۷، صص ۷۲-۵۳.
۱۴. رفعت جاه، مریم؛ روح‌افزا، فائزه. (۱۳۹۱). «مطالعه عوامل اجتماعی و فرهنگی مؤثر بر نگرش به هویت دینی زن مسلمان.» فصلنامه مسائل اجتماعی ایران. سال سوم، شماره ۶.
۱۵. ساروخانی، باقر. (۱۳۸۲). مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی خانواده. انتشارات سروش. چاپ پنجم.

۱۶. ساروخانی، باقر؛ رفعت جاه، مریم. (۱۳۸۳). «زنان و باز تعریف هویت اجتماعی». مجله پژوهش زنان. دوره ۲، شماره ۱، صص ۷۱-۹۱.
۱۷. ساناساریان، الیز. (۱۳۸۴). جنبش حقوق زنان در ایران. (ن، احمدی. مترجم). تهران: انتشارات اختران.
۱۸. ساناساریان، الیز. (۱۳۸۴). جنبش حقوق زنان در ایران. (ن، احمدی. مترجم). تهران: انتشارات اختران.
۱۹. سورین، ورنر؛ تانکارد، جیمز. (۱۳۸۶). نظریه‌های ارتباطات. (ع، دهقان. مترجم). انتشارات دانشگاه تهران.
۲۰. شیخ زاده، محمد و همکاران. (۱۳۹۰). «تحلیل مضمون و شبکه مضامین: روشی ساده و کارآمد برای تبیین الگوهای موجود در داده های کیفی». اندیشه مدیریت راهبردی. صص ۱۵۱-۱۹۷.
۲۱. عابدی جعفری، حسن و همکاران. (۱۳۹۰). «تحلیل مضمون و شبکه مضامین؛ روشی ساده و کارآمد برای تبیین الگوهای موجود در داده های کیفی». اندیشه مدیریت راهبردی. شماره ۲، صص ۱۵۱-۱۹۸.
۲۲. کوثری، مسعود و همکاران. (۱۳۹۶). «امام خمینی(ره) و برساخت هویت زنانه در انقلاب اسلامی چگونگی واسازی گفتمان پهلوی دوم و هژمونی معنایی امام خمینی(ره)». زن در توسعه و سیاست. شماره ۱۳، صص ۳۵۷-۳۲۷.
۲۳. گیدنز، آنتونی. (۱۳۸۹). تجدد و تشخص، جامعه و هویت شخصی در عصر جدید. (ن، موفقیان. مترجم). تهران: نشر نی.
۲۴. لطف آبادی، محسن. (۱۳۹۲). «بازخوانی نظری مفهوم هویت». خردنامه. سال چهارم. شماره ۱۰، صص ۵۴-۶۵.
۲۵. مهربانی کوشکی، راضیه و همکاران. (۱۳۹۵). «نقش سبک‌های هویتی در تبیین هویت ملی». جامعه‌شناسی کاربردی. سال ۲۷، شماره ۲، صص ۶۰-۴۳.
۲۶. میرمومنی، زهرا سادات. (۱۳۹۴). «نقد جنبش فمینیسم و پیامدهای آن». پژوهشنامه نوین فقهی حقوقی زنان و خانواده. شماره ۲، صص ۱۴۰-۱۵۷.

- 27.Green. Thomash.(1990). *Comparative Revolutionary Movements*. third Edition. New jersey: prentice- Hall.
- 28.Given,L.M .(2008). “The sage encyclopedia of qualitative research method.” sage, Volume 1&2, Retrieved from <https://www.yanchukvladimir.com>